

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР БИЛАН ИЛМИЙ – ТЕХНИКАВИЙ ҲАМКОРЛИГИ

(илмий-тадқиқот институтлари мисолида)

Жаҳонгиров Бурхон Бўронович

ЎзДЖТСУ, “Ижтимоий фанлар

ва ҳуқуқ” кафедраси доценти.

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада, Ўзбекистоннинг илм - фан соҳасидаги халқаро алоқалари мустақиллик йилларида том маънода ривож топди. Фанлар академияси илмий -тадқиқот институтлари, илмий марказлари хорижий мамлакатлардаги ҳамкорлари билан икки томонлама ва кўп томонлама илмий ҳамкорлик олиб бордилар. Натижада илгари маълум сабабларга кўра, амалга оширилиши имкони бўлмаган илмий ҳамкорлик юзага келди. Жаҳон фани, минтақамиз, хусусан, Ўзбекистон учун иқтисодий - ижтимоий аҳамиятга эга бўлган долзарб илмий мавзулар бўйича илмий - тадқиқот ишлари баён қилинган.

Калит сўзлар: илм-фан, илмий-техника, илмий-тадқиқот, илмий марказ, Фанлар академияси, олий таълим, кафедра, профессор-ўқитувчилар, талаба, грант, халқаро дастур, ҳамкорлик, шартнома

АННОТАЦИЯ

В данной статье международные отношения Узбекистана в области науки развивались в годы независимости. Научно-исследовательские институты и научные центры Академии наук осуществляют двустороннее и многостороннее научное сотрудничество со своими зарубежными партнерами. Результатом стало научное сотрудничество, которое по ранее неизвестным причинам было неосуществимо. Научно-исследовательские работы по актуальным научным темам мировой науки, экономической и социальной значимости для нашего региона, в частности, Узбекистана.

Ключевые слова: наука, наука и техника, исследования, научный центр, Академия наук, высшее образование, кафедра, факультет, студент, грант, международная программа, сотрудничество, контракт

ABSTRACT

In this article, the international relations of Uzbekistan in the field of science developed during the years of independence. Research institutes and scientific centers of the Academy of Sciences carry out bilateral and multilateral scientific cooperation with their foreign partners. The result was a scientific collaboration that,

for previously unknown reasons, was not feasible. Research work on topical scientific topics of world science, economic and social significance for our region, in particular, Uzbekistan.

Keywords: science, science and technology, research, research center, Academy of Sciences, higher education, department, faculty, student, grant, international program, cooperation, contract

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси жаҳон ҳамжамиятининг тўла ҳуқуқли аъзоси сифатида мустақилликнинг илк кунларидан бошлаб халқаро муносабатларнинг замонавий тизимини шакллантириш жараёнининг фаол иштирокчисига айланди. Бунда республика раҳбарияти дунёда юз бераётган туб ўзгаришларни ҳамда мамлакатнинг миллий манфаатларини инобатга олган ҳолда, Ўзбекистоннинг давлатлараро ҳамда миллатлараро муносабатларда кенг миқёсда иштирок этиши масалаларига алоҳида эътибор қаратди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев - таъкидлаганидек “Айни вақтда биз таълим-тарбия муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, муаллимлар, профессор-ўқитувчилар малакасини ошириш, хориждаги етакчи таълим марказлари билан илмий-педагогик ҳамкорликни кучайтириш, ўқув –тарбия жараёнларига замонавий таълим ва ахборот технологияларини, янги ўқув методикаларини жорий этиш бўйича ҳали олдимизда кўплаб долзарб вазифалар турганини яхши англаймиз ва уларнинг ечими устида доимий иш олиб борамиз”.[1]

Ўзбекистоннинг илм-фан соҳасидаги халқаро алоқалари мустақиллик йилларида том маънода ривож топди. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси илмий-тадқиқот институтлари, илмий марказлар, олий таълим муассасалари, хориждаги ўз шериклари билан икки томонлама ва кўп томонлама илмий ҳамкорлик олиб бордилар. Натижада илгари маълум сабабларга кўра, амалга оширилиши мумкин бўлмаган илмий ҳамкорлик юзага келди. Жаҳон фани, минтақамиз, хусусан, Ўзбекистон учун иқтисодий-ижтимоий аҳамиятга эга бўлган долзарб илмий мавзулар бўйича илмий-тадқиқот ишлари олиб бориш имкони туғилди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Ушбу мавзуни тадқиқ этишда тарихийлик, объективлик, тарихий изчиллик тамойилларидан фойдаланилди. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида маданий,

илмий - техникавий ҳамкорлик масалалари доирасида Ўзбекистон Давлат архиви, Ўзбекистон Республикаси Фан ва техника Давлат қўмитаси жорий архиви, Олий таълим муассасалари жорий архиви фондлари материаллари, Сазанов С, Хасанов У, Қирғизбоев А, Кузьмина Е, Рахматов У, Дўстов У, Идилов У, Ўрозов А, Эргашев Х, Ҳамидов.Ҳ, Усмонов Қ, Содиков М, Бурхонова С, Эргашев Х, Ҳамидов.Ҳ, Усмонов Қ, Содиков М, Бурхонова С, ва бошқа тадқиқотчилар ўз тадқиқотларида Ўзбекистоннинг мустақиллик йилларида хорижий давлатлар олий таълим муассасалари ва илмий - тадқиқот марказлари билан иқтисодий, маданий, илмий - техникавий алоқалари ўз аксини топган. Илмий - техникавий ҳамкорлик ишлари фанимиз ривожини жадаллаштиришга ва ҳозирги замон фанининг энг муҳим муаммоларини ҳал этишнинг асосий воситаси бўлиб хизмат қилади. Ўзбекистоннинг хорижий мамлакатлар илмий-тадқиқот институтлари ва олий таълим муассасалари билан илмий-техникавий ҳамкорликни амалга оширар экан, аввало ишлаб чиқаришни илм-фан ютуқларисиз амалга ошмаслигини, илмий-техникавий ва маданий алоқалари ҳар бир жамиятда барқарорлик ва бирдамликни сақлаш, ҳар бир минтақада тинчлик ва хавфсизликни таъминлаш масаласи негизида олиб борилмоқда.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Ўзбекистонда илмий-тадқиқот соҳасида ҳамкорлик ишлари Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси тизимида ҳам ҳар томонлама олиб борилди. Мустақилликнинг илк давриданок бу масалага эътибор кучайтирилди ва СССРнинг маъмурий-буйруқбозлик тизими бартараф этила бошланди. Шуниндек, илм-фан соҳасида Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси, унинг илмий-тадқиқот институтлари мустақил ҳамкорлик ўрнатиш имкониятига эга бўлдилар. Шу билан бирга бу соҳада ҳали бажарилиши лозим бўлган муаммолар, жумаладан:

- ўзаро илмий алоқалар бўйича тизим яратилмаган;
- хорижий давлатлар илмий муассасалари билан мустақил равишда, тенг шериклик асосида ишлаш тажрибасининг калиги;
- Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясида яратилган илмий ишланмаларни ишлаб чиқаришга жорий этилиши жуда паст эди;
- янгилик муаллифи, ихтирочи томонидан буюртмачи қидирилар эди.

Ушбу камчиликларга қарамасдан хорижий илмий марказлар Ўзбекистон ҳамда ўзбек илм-фанининг илмий салоҳиятини яхши билардилар. Шунинг учун

ҳам мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ мамлакатимиз илмий муассасалари билан ҳамкорлик қилишга тайёр давлатлар сони кўпайди. Хусусан, 1991 йилнинг охирида Франция, Польша ва Португалиядан Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясига ҳамкорлик шартномаларини имзолаш бўйича таклифлар келди. [2]

Совет тизими даврида ривожланиши таъқиқлаб қўйилган илмий соҳалар ҳам бор эдики, уларни зудлик билан ривожлантириш лозим эди. Айниқса, бу нарсa Генетика соҳасига тегишли бўлиб, бу йўналиш анъанавий равишда АҚШ, Япония, Германияда анча ривожланган эди.

Мавжуд муаммоларни шу тарзда ҳал этишга интилиш Ўзбекистоннинг илмий-тадқиқот соҳасидаги ҳамкорлигини кучайтиришга имкон берди. 1992 йилда Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси 25 давлат билан илмий-тадқиқот бўйича ҳамкорлик қилди. Жумладан, АҚШ, Канада, Белгия, Корея, Италия, Германия билан тўғридан-тўғри алоқалар ўрнатилди. 1992 йил майда республика Фанлар академияси Ядро физикаси институти ва Канаданинг “Триумф” ядро маркази ўртасида илмий-техникавий ҳамкорлик шартномаси имзоланди. Шартномага биноан Канада томони Ядро физикаси институтига У-250 циклотрони қурилишида ёрдам берди. [3]

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси хориждаги шериклари билан фундаментал тадқиқотлар асосида ҳамкорликда қўшма корхоналар, лабораториялар қуришга ҳам эътибор қаратди. Масалан, АҚШнинг “Монсанто компанияси” муассасаси билан республика Фанлар академияси Генетика институти ҳамкорликда биотехнологиялардан фойдаланиш асосида “Монсанто” қўшма корхонасини барпо этдилар.

Шу билан бирга 1992 йилда Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг халқаро илмий иттифоқ Кенгашига аъзо бўлди, бу эса Фанлар академияси илмий ходимларининг 140 нафари хорижий илмий марказларга, хориждан 216 нафар олим Ўзбекистонга ташриф буюришига асос бўлиб хизмат қилди. [4]

Натижада халқаро илмий ҳамкорликни йўлга қўйган илмий-тадқиқот институтлари сони тобора ортиб борди. Масалан, 1993 йилда Археология институти олимларидан А. Мухаммаджонов, А. Асқаров, Т. Ширинов, Х. Сулаймонов ва бошқа олимлар чет элларга чиқиб турли хил илмий тадбирларда иштирок этишиб, тажриба алмашдилар. 1994 йилда республика Фанлар академиясининг 26 та институти Россия, Канада, Япония, Корея каби хорижлик шериклари билан 82 та мавзу бўйича илмий тадқиқот ишларини олиб

бордилар. Яна 6 та институт эса 9 та халқаро дастур бўйича тадқиқотлар ўтказдилар. 1995 йилда Ўзбекистон Фанлар Республикаси академияси институтларида 79 нафар хорижлик аспирантлар тахсил олди. [5]

Маданият, фан ва маориф бўйича халқаро нуфузли ташкилот-ЮНЕСКО билан ҳам жиддий илмий алоқалар амалга оширилди. ЮНЕСКО фаолиятида Орол денгизи муаммоси ҳам алоҳида ўринга эга бўлди. Германия Федератив Республикасининг Тадқиқотлар ва технологиялар вазирлиги 1993 йилдан ЮНЕСКО лойиҳаси асосида Орол муаммосини ҳал этиш учун 80 минг АҚШ доллари сарфлади, шунингдек, “Орол денгизи мониторинги ва ахборот базалари маълумотлари” лойиҳаси доирасида 1,2 млн. АҚШ доллари ҳажмида маблағ ажратди. [6]

Республикамізда 1996 йилда 29 та халқаро конференциялар ўтказилди. 1998-2000 йилларда эса жами 230 та республика ва халқаро конференциялар ўтказилди ва уларда кўплаб хорижий давлатлар олимлари қатнашдилар. [7]

2000 йилда “Кибернетика” ИИЧБ, Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институти, Иқтисодиёт каби институтларда хорижлик, жумладан, Иордания, Корея, Хитой Халқ Республикаси каби давлатлар фуқаролари тахсил олдилар. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси хорижий давлатлар билан олиб борилган илмий ҳамкорликда кадрлар алмашуви, малака ошириш, стажировка масалаларига ҳам эътибор қаратди. Ўзбек олимларининг хорижий давлатларда кўплаб ютуқларга эришди. Масалан, профессор Анвар Зоҳидов 2003 йили Техас штати университетида шартнома асосида ишлади, Япония ва Италия университетларида молекуляр физикадан дарс берди. Профессор А. Зоҳидов Техас университети ҳузурида Нанотехнология институтига асос солди. Унинг ушбу хизматлари “Йилнинг энг яхши муҳандиси” мукофотига сазовор бўлишига имкон берди. [8]

Ўрганилаётган даврда Ўзбекистоннинг халқаро алоқалари янада ошди. Айниқса, илм-фан соҳасидаги ижодий ҳамкорлик Ўзбекистонни жаҳонга танитишда алоҳида аҳамият касб этди. Буни Ўзбекистон Фанлар академиясининг юқорида биз келтирган мисоллар ҳам исботлаб турибди. Биргина 2008 йилнинг ўзида Ўзбекистон-Россия танлови лойиҳалари сони 14 тага етди, 71 та хорижий грантлар бўйича илмий-тадқиқотлар олиб борилди. [9]

ХУЛОСА

Шундай қилиб, мустақиллик йилларида Ўзбекистоннинг халқаро илмий-тадқиқот соҳасидаги ҳамкорлик ишлари ривожланди. Ўзбекистон билан илмий

хамкорликни йўлга қўйган давлатлар сони муттасил равишда ортиб борди. Ўзаро ҳамкорлик Ўзбекистон учун совет тузуми даврида ривожлантириш мумкин бўлмаган илмий йўналишларни ўрганиш, хорижлик шериклари билан ҳамкорликни кучайтириш имконини берди.

Ўзбекистон билан илмий, илмий-техникавий ҳамкорликни кучайтиришдан манфаатдор давлатлар сони кўпайиб борар экан, бу-Ўзбекистон илмий салоҳиятининг ортиб бораётганлигидан далолат эди. Бундай ҳамкорлик Ўзбекистонда илм-фаннинг моддий-техника базасини мустаҳкамлашга, Ўзбекистон фанига чет эл инвестицияларининг кириб келиши эса уни янги техника ва технологиялар бўйича бойитишга имкон берди. Ўзбек олимларининг хорижий давлатлардаги йирик нуфузли илмий анжуманларидаги иштироки, пировард натижада республика обрўсини оширишга шарт-шароитлар яратди.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Ўқитувчи ва мураббийлар куни муносабати билан табриги. “Халқ сўзи” газетаси. 2018 йил 30 сентябр
2. ЎЗР ФА жорий архиви. 1-фонд, 1-рўйхат, 4680 иш.14 - varaқ.
3. Жаҳонгиров, Б. Б. (2021). Ўзбекистоннинг Европа мамлакатлари билан илмий-техникавий алоқалари. *ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ*, 4(2).
4. ЎЗР ФА жорий архиви. 1- фонд, 1- рўйхат, 4573- иш, 17 - varaқ.
5. Текущий архив Академии наук Республики Узбекистан. 1- фонд, 1- список, 4573- произведение, -С.17.
6. Жаҳонгиров, Б. Б. (2021). ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЯПОНИЯ БИЛАН ИЛМИЙ ТЕХНИКАВИЙ АЛОҚАЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 2(Special Issue 1), 312-318.
7. ЎЗР ФА жорий архиви. 1- фонд, 1- рўйхат, 4709- иш, 9- varaқ
8. Текущий архив Академии наук Республики Узбекистан. 1- фонд, 1- список, 4709- произведение, -С.9.
9. Зиямов Ш. Роль Узбекистана в развитии международного экономического и культурного сотрудничества стран Центральной Азии (1991-2001). - Тошкент, 2002. - С.20 .
10. Ziyamov Sh. The role of Uzbekistan in the development of international economic and cultural development of Central Asia (1991-2001). - Tashkent, 2002. - P.20.
11. Жаҳонгиров Б.Б Научно-технические связи Узбекистана с зарубежными странами. Бюллетень Научный журнал. Издательский центр “Науки и

-
- практики”. Е.С.Овечкина. Нижневартонск. Россия. Август.2020. Том 6. №8. С. 284-288.
12. Zhakhongirov B.B. Scientific and technical relations of Uzbekistan with foreign countries. Bulletin of a scientific journal. Publishing Center "Science and Practice". E.S. Ovechkina. Nizhnevartovsk. Russia. August.2020. Volume 6. No. 8. -p.284-288.
13. ЎзР ФА жорий архиви, 2008 йилги ҳисоботлар. – Б.2
14. Текущий архив Академии наук Республики Узбекистан, отчеты 2008 г. – С.2